

Náučné chodníky a environmentálne hospodárstvo

v Naturparku Veľký Milič

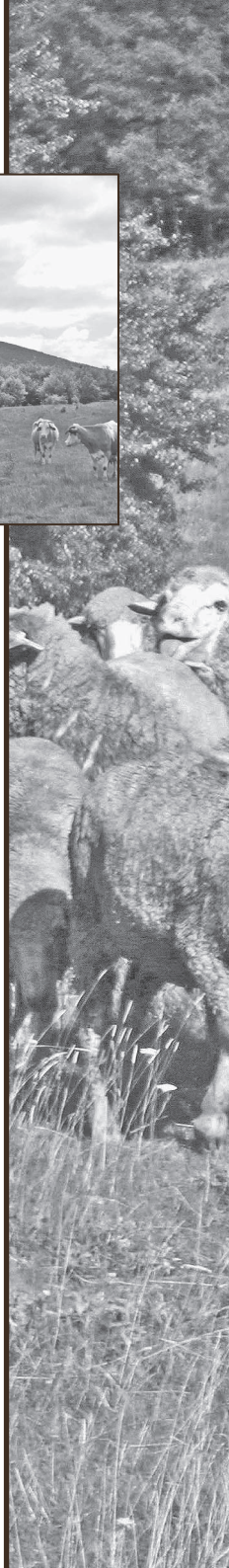
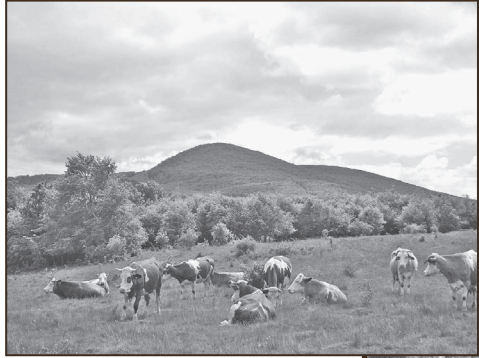
Súčasťou Karpatskej kotliny je aj krajina Severného stredohoria. V jeho východnej časti sa nachádza pásmo Tokajsko-prešovskej vrchoviny, pozostávajúcej z troch podcelkov, so 150 kilometrovým hrebeňovým horským pásmom. Južným členom tohto horského pásma je Tokajská vrchovina, strednou časťou sú Slanské vrchy a severnou časťou sú Prešovské vrchy. Južná časť medzilahých

Slanských vrchov spadá na územie Maďarska. V rámci tohto bloku sa rozprestiera horské zoskupenie Veľkého Miliča, respektíve oblasť Hegyköz (pozn. prekladu: Medzihorie), ktorej jednu časť tvorí Horné Medzihorie.

Za mestom Sátoraljaújhely, smerom na Hegyköz, v objatí šiatorských vrchov, vedie cesta na západ, až minútím obce Pálháza, smerom k Filkeháza, sa na obzore vynára panoráma s dominantnou siluetou hradu Füzér, ktorého základy sú zrastené s dacitovým vulkanickým kužeľom. Písomné zmienky o obciach, patriacich k füzérskeму hradnému panstvu, od 13. storočia preukazujú zhodu s prírodnou a kultúrno-historickou krajinou v regióne Hegyköz.

Charakter krajiny robí markantným reliéf, vytvorený multicentrickou vulkanickou činnosťou. Z pohľadu geografickej polohy, stojí za zmienku jeho spojenie s horskými hrebeňmi Karpát, keďže severozápadná časť Tokajsko-Prešovskej vrchoviny (Zempléni-hegység a Slanské vrchy), je výbežkom karpatského oblúka.

Územie má dominantný horský ráz, doplnený v oblasti Hegyköz kotlinovo-pahorkatinným charakterom. Slovenské obce, patriace do Prírodného parku Nagy-Milic - Veľký Milič (Skároš, Slanec, Nová Huta, Slanská Huta) zodpovedajú tomuto krajinnému ekologickému popisu. Z maďarských obcí sa k tomuto masívu pripájajú obce Füzér, Füzérkajata, Hollóháza, Pusztafalu. Západná

hranica prírodného parku pri obci Kékéd sa tiahne až po Hornád, kým západná polovica katastra obce už má kotlinový, lužný charakter.

„*Svet zachovaných hodnôt*” – motto Prírodného parku Nagy-Milic – Veľký-Milič, poukazuje nato, že najdôležitejšou úlohou prírodných parkov je v prvom rade zachovať prírodné hodnoty. Naše prírodné hodnoty sa zachovali hlavne v stredohorských oblastiach, preto sa mnoho prírodných parkov vytvorilo práve v tomto pásme.

Pri skúmaní histórie využívania krajiny je určujúce, že od druhej polovice 13. storočia, vznikom obcí zabezpečujúcich zásobovanie füzérskeho hradu, obývatelná oblasť sa rozšírila aj do vyššie položeného horského pásma. Zdroje zo 14. storočia spomínajú obce, ktoré vznikli v oblasti zemplínskych lesov v okolí hradu Regéc, kým v oblasti údolia Hornádu sa spomínajú obce v okolí Boldogkővárlya. Zo 72 v súčasnosti existujúcich obcí tejto horskej oblasti, bolo do konca 14. storočia osídlených 65.

Obec Slanec vznikla okolo dôležitého hradu, ktorý sa poprvýkrát spomína v písomnostiach z roku 1230, pod názvom „*Castrum Salis*”, t.j. „Solivar”. Hrad dal postaviť predok slanských Abovcov, Čamov syn, Peter. Písomná zmienka o Novom Salaši pochádza z roku 1330, bol statkom slanského hradného panstva. V roku 1630 obec bola zdaňovaná len do výšky jednej štvrtiny dvora /”porty”/, jej obyvateľmi boli poddaní a želiari. V 18. storočí bola majetkom rodiny Forgáčovcov. V roku 1828, v dedine bolo 32 domov, kde žilo 248 ľudí. Obyvateľstvo sa živilo poľnohospodárstvom, pastierstvom a ľudia pracovali aj v blízkej fabrike na výrobu skla. Medzi rokmi 1900-1910 sa veľa ľudí vysťahovalo za robotou do zámoria. Územie Slanskej Huty v stredoveku patrilo k slanskému hradnému panstvu. Obec vznikla v 18. storočí v chotári Nového Salaša. Jej vlastníkmí boli majitelia slanského hradného panstva, rod grófov Forgáčovcov. Jej prvými obyvateľmi boli želiari, pracujúci v miestnej hute na výrobu skla. Prvá písomná zmienka, kde sa uvádza názov obce, pochádza z roku 1722, avšak obec sa osamostatnila až v roku 1880, dovtedy bola súčasťou Nového Salaša.

Súčasná štruktúra obcí prírodného parku je značne „hrebeňovitá”, pretože tieto obce, ležiace pri úpätí hôr, obklopujú z jednej strany lesy a z druhej poľnohospodárske plochy. Sú to dediny pozostávajúce z viacerých ulíc, vybudovaných okolo určitého centra – zvyčajne okolo kostola. Je pre ne príznačné typicky jednosmerné osídlenie, s tzv. hrebeňovitou štruktúrou. Ich zastavanie je pravidelné. Väčšina obcí oblasti má hrebeňovitú štruktúru. Za zmienku stoja obce, ktoré vznikli na mieste rúbanísk, v úzkych dolinách – s jednou ulicou, malou rozlohou a nízkym počtom obyvateľov. V týchto obciach je rozdelenie parciel a osídlenie nepravidelné. Vzdialenosť medzi jednotlivými domami sa mení, a tým sa

obec prispôsobuje prírodným a krajinným danostiam. Štruktúra týchto obcí je najhodnotnejšia. Sú to obce: Kishuta, Nagyhuta, Vágáshuta. Charakterom sem patrí aj obec Hollóháza, ale tá je hustejšie obývanou priemyselnou obcou s väčším počtom obyvateľov.

Popri odlesňovaní, s cieľom získania poľnohospodárskej pôdy, sa stalo samozrejým aj viacúčelové využívanie lesa. S osídlením sa zmenil aj ponímanie lesa. Kým sa dovtedy les využíval takmer len ako poľovný revír, na dôležitosť nadobudlo jeho využívanie pre chov dobytka, pre ťažbu palivového dreva, stavebného reziva a zber lesných plodov. Les bol hlavným živobytím obyvateľov dedín s malou rozlohou, ktoré vznikli na mieste rúbanísk. Práve z dôvodu využívania lesa bol typický obraz lesa iný pri dedinách a iný vo vzdialenejších oblastiach.

V obývaných oblastiach obhospodarované lesy pokrývali každodennú potrebu paliva a využívali sa aj na pasenie dobytka. Boli to mladé lesy ošetrované rubom v krátkych intervaloch, – v súčasnosti nazývané ako mladina. Z lesov vzdialených od obcí sa stavebné rezivo ťažilo stromovým výberkovým rubom. V týchto lesoch bol neskôr zákaz ťažby, a tak nedošlo k drastickej zmene lesnej krajiny. Vďaka tomu zostali bukové a dubové lesy v oblasti Veľkého Miliča a v oblasti neskôr vzniknutých hút pomerne nedotknuté.

Veľmi peknou ukázkou stretu čistiny po vyťažení lesa so samotným lesom je príklad „Veľkého dreva“. Evidenčné stromy, ako napríklad 300-ročný dub letný – nazývaný aj „Veľké drevo“ – sa časom stali pojmom, pričom súčasné priestorové využívanie pôdy sa prispôsobuje predchádzajúcemu hraničnému znaku. Staré ponechané stromy mohli slúžiť ako hraničné znaky statkov alebo obcí. Keďže v blízkosti sa nachádza hranica čistiny – aj Slanská Huta, aj Nový Salaš vznikli na čistinách - mohol označovať aj hranicu obce Slanská Huta. Okolo stromu sa vytvorila križovatka: odtiaľto sa rozvetvuje cesta do Kalše.

Z 22 000 hektárovej periférnej plochy obcí, zatriedených do extravilánu Hegyköz lesy tvoria 61%, poľia 21%, pastviny 10%, lúky 6,5% a ovocné sady a vinič 1,5%. Čiže 60% plochy pokrývajú lesy a 40% je poľnohospodársky obrábaných. Všetko sa prispôsobuje historickým procesom. Keď sa pozrieme na vývoj kultúrnej krajiny podhorského a horského pásma v Západnej Európe, tento pomer je obrátený.

Náučné chodníky sú nástrojom pre prezentáciu procesov využívania krajiny, ich prírodnej a historicko-kultúrnej hodnoty a sú tiež prostriedkami na samovzdelávanie a rozvíjanie sebazoznávania. Slúžia informovaniu a rozširovaniu vedomostí takým spôsobom, že sa účastník jednak venuje turistike a okrem „zvládnutia učiva“ sa dostáva aj do úzkeho vzťahu s prostredím.

V Prírodnom parku Nagy Milic – Veľký Milič vzniká viacero náučných chodníkov:

- Historický náučný chodník alebo Marovka – Bodó lúka
- Náučný chodník Veľký Milič
- Náučný chodník Jazero Izra
- Pohraničný náučný chodník
- Lesnícko-ekologický, alebo náučný chodník na Őrhegy

Prostredníctvom hodnôt zachovaných na trasách náučných chodníkov a úloh súvisiacich s ich zachovaním a udržiavaním, sú ľudia oboznamovaní s výzvami a možnosťami na základe miestnych znalostí o starostlivosti o krajinu.

Medzi výzvami môžeme na prvom mieste spomenúť fakt, že počas uplynulých generácií dominovali v krajinách „Vyšehradskej štvorky“ procesy, ktoré sa vo veľkej miere odchyľovali od západoeurópskeho a stredoeurópskeho vzoru: rýchla „erózia“ štruktúry tradičného vidieckeho hospodárenia a hlavne jeho humánnej riadiacej zložky, viedla k zániku tradičných foriem využívania krajiny a k vzniku tzv. „post-hospodárskych štruktúr“.

V rámci jednotlivých krajinných celkoch za začali spontánne sukcesné procesy. Týkalo sa to najmä pastvín, keďže chov dobytka bol vylúčený z vidieckeho hospodárenia vždy ako prvý a krajinu zradil „Zelený anjel“ básnika Lászlóa Nagya. Niekoľko storočné tradičné hospodárenie v mnohých prípadoch zveladilo prírodné hodnoty práve vytváraním biotopov. Za zmienku stoja napríklad lúky, kde poľnohospodári na ploche vyrúbaných lesov vytvorili senné lúky. Na týchto miestach sa objavili populácie početných druhov orchideí, spolu s faunou chrobákov a motýľov, žijúcich s nimi v symbióze. Súčasným vyludnením oblasti a úpadkom tradičných foriem využívania krajiny, sa dostali do ohrozenia aj tieto prírodné hodnoty.

Aj na Slovensku je typické zanechávanie, nevyužívanie lúčnych porastov na severnom predhorí lesných komplexov Miliča; v posledných rokoch neboli lúčne porasty vôbec kosené ani prepásané, čo spôsobilo ich intenzívne zarastanie náletom drevín (trnka, hloh, ruža šípová).

Pri plánovaní využitia pôdy je treba zvážiť fakt, že jedným zo základných prvkov zabezpečenia živobytia miestneho obyvateľstva je okrem lesníctva aj poľnohospodárstvo. Oblíbenou formou tradičného využitia krajiny sú

trávnaté sady, od ktorých sa v súčasnosti značne upustilo. Staré spráchnivené ovocné stromy obýva množstvo druhov vtákov a hmyzu.

Do úvahy prichádzajú nasledovné možnosti: výsadba ovocných kultúr, obhospodarovanie trvalých trávnych porastov, revitalizácia lúk a pasienok – obnovenie spásania dobytkom, vysádzanie tradičných druhov tvrdých listnatých drevín na nevýnosné orné plochy, lokálne spracovanie úrody (sušené ovocie, pálená, lekváry) ako aj rozšírenie biokultúr náročných na kultiváciu.

Severný Zemplín, ako aj oblasť masívu Miliča, sa považujú za ekologicky optimálne prostredie pre dve hlavné druhy drevín, ktorými sú buk a dub zimný. Z klimatického hľadiska možno badať subkontinentálne, karpatské klimatické vplyvy, ktoré dávajú oblasti mierne suchý, chladný charakter. Z pedologického hľadiska dominujú dvoj- až trojvrstvové lesné pôdy. Podmienky úrodnosti mikroregiónu značným spôsobom ovplyvňujú extrazonálne klimatické podmienky, ako kaňony a kamenné moria.

Postupný obnovný rub je spôsobom prirodzenej regenerácie využívaný v plánovanom lesnom hospodárení, ktorého základom je úrodnosť materských lesných porastov a roztrúsenie ich semien, zabezpečujúc tak zachovanie miestnych populácií. Prednosťou tohto rubu je bezpečnosť, keďže umožňuje hospodárom zachovať časti lesa, ktoré sa považujú za identickú populáciu, to znamená genetický potenciál, ktorý sa už adoptoval na miestne pomery, pričom nová generácia mladiny zabezpečí priebežnú lesnú pokrývku územia. Táto metóda zabezpečuje najmä bezpečnú regeneráciu porastov duba zimného, citlivých na svetlo.

Cieľom tejto metódy obnovy, využívanej v posledných rokoch - založenej na clonennom rube, je dosiahnutie vekovo postupnej lesnej štruktúry, kde na tej istej ploche sú zastúpené všetky vekové kategórie lesa, počnúc storočnými stromami, až po mladé stromčeky.

Staré jablone pred jesenným zberom vo Füzéri

Tento výberkový rub je pre zmiešané, bukovo-smrekovo-jedľové lesy európskeho horského pásma skutočne osvedčenou lesníckou metódou.

Skúsenosti osvedčili bezpečnosť používania tejto metódy najmä v lesoch s bukovou dominanciou v ekologicky optimálnom prostredí.

Bezvápencový masív Miliča, bohatý na vodné toky, je významný kvôli svojej mikroklimatickej diverzite a rozmanitosti flóry a fauny. Súčasná rastúca verejnosprospešná funkcia lesa a stupňujúce sa problémy ochrany životného prostredia, sú dôvodom pre analýzu a prezentáciu hydrologických podmienok lesných plôch. Lesné pramene a potoky majú čoraz väčšiu dôležitosť aj kvôli rastúcej turisticko-verejnosprospešnej funkcii lesa.

Pramene a potoky majú pre turistov dvojaký význam:

- v prípade dlhšej túry zabezpečujú doplnenie pitného režimu
- ale môžu byť aj cieľom prechádzky, alebo túry.

Je potrebná obširna znalosť prostredia lesných prameňov, ich výdatnosti a kvality vody, pretože problémy znečistenia prírody a vodných tokov, týkajúce sa celého ľudstva, sú v súčasnosti čoraz častejšie.

V zóne s vysokou turistickou návštevnosťou, je veľmi dôležité sledovať a prezentovať hydrologické postupy na zabezpečenie a udržanie biologickej rovnováhy.

Pramene, disponujúce s presne definovateľným povrchovým povodím, respektíve s presne nedefinovateľným podzemným povodím - to znamená miesta vyvierania týchto tokov na povrch, sú dôležité pre život flóry a fauny týchto území a ich stav ovplyvňuje aj kvalitu životného prostredia človeka.

V masíve Miliča - najmä na jeho úpätí, vyviera množstvo menších, či väčších prameňov. Voda týchto prameňov pochádza z prasklín hornín, pričom na povrch sa dostávajú pri strete vrstiev sutiny a vodotesného ílu. Vrstvy ílu, z dôvodu vysokého obsahu ílových minerálov (montmorillonit), sú častokrát pôvodcami zosuvov pôdy, najmä vďaka ich nepriepustnosti: najrukolapnejším príkladom tohto javu je vznik jazera Izra.

Masív Veľkého Miliča vyniká aj v oblasti cestovného ruchu, najmä v tom zmysle, že počas turistických sezón na pomerne malom území, je nadmerná denná návštevnosť v prepočte na plošnú mernú jednotku. Z toho dôvodu, v rámci environmentálneho a biologického plánovania, možnými nástrojmi zachovania vedomostí v oblasti hospodárenia s vodou v lese a prípadnej rekonštrukcie infraštruktúry sú nasledovné:

- Hydrologický prieskum lesných vôd - prameňov, potokov a jazier;
- Prieskum hydrologických a lesohospodárskych príčin zosuvov pôdy;
- Aplikácia hospodárskych a technických postupov v protieróznej ochrane;

- Ponímanie povodia ako jednotného hospodárskeho celku, z dôvodu značného hydrologického účinku druhovej a vekovej skladby porastu na územie;
- Regulácia potokov v súlade s technickými a ekologickými princípmi a cieľmi;
- Obnova a údržba existujúcich prameňových záchyto;
- Hydrologické dimenzovanie technických diel;
- Údržba umelých a prírodných jazier, vytváranie nových a ich údržba;
- Vytváranie a udržiavanie vodných biotopov;
- Prieskum stavu, údržba a obnova malých melioračných diel a mostov.

Existujúce prvky krajinej infraštruktúry, ako sú lesné a poľné cesty a malé mosty, lávky, sú dopravnou tepnou krajinného hospodárstva. Na lesných plochách tieto cesty zabezpečujú multifunkčné lesné hospodárstvo viacerých majiteľov s blízkym vzťahom k prírode. Blízkosť k prírode sa už spomenula pri prezentácii použitých regeneračných metód. Multifunkčnosť znamená ochranu zložiek životného prostredia, zachovanie prírodných hodnôt a možnosť naplnenia verejnoprospešnej funkcie lesa. Bezpečná a udržiavaná cestná sieť, zapadajúca do prírodného prostredia, prezentujúca územie malého povodia, ktorá zabezpečí bezpečnú dopravu, je predpokladom pre cykloturistiku a turistiku s konským povozom. V oblasti Miliča má výstavba lesných ciest silnú tradíciu.

Na vybudovaných lesných cestách zabezpečujú odtok vody priepusty. Základy prvých ciest boli položené z väčších kameňov, nasucho medzi dvoma radmi obrubníkov, ohraničujúcich zvršok cesty. Základné kamene boli uložené na povrch plochou stranou a ich hrubšia, ostrejšia strana smerovala hore. Na ne sa rozhrnula vrstva drveného kameňa, alebo makadamu, ktorá po zhtnutí vytvorila obrusnú vrstvu. Obnovenie obrusnej vrstvy a zachovanie stavu cesty je úlohou údržby ciest.

Spomenulo sa mnoho daností, úloh, výziev a možností, ktoré v konečnom dôsledku zabezpečia vznik prírodného parku, organizovaného odspodu. Prírodný park v západnej časti starého kontinentu sa chápe ako ohraničené územie harmonického spolužitia miestnych komunít s prírodným prostredím. Nie je prostriedkom zákazu, retorzie a kynoženia, ale odspodu organizovaným fórom, kde si miestni úradní, civilní a hospodárski aktéri definujú spoločné ciele a úlohy. Na základe tohto vzoru, našim cieľom je zabezpečiť dlhodobé zachovanie miestnych komunít, prírodnej kultúrnej krajiny a oblastí s vysokou prírodnou hodnotou. Dúfame, že spoznanie a absolvovanie náučných chodníkov, pomôže našim návštevníkom, aby to pochopili, a aby sa stotožnili s týmto odkazom.

Dr. László Nyári

